

WOLKERS WANDELING (OPEN MONUMENTEN DAGEN 2016)

Start Mauritslaan voor de kerk.

Korte inleiding:

In deze korte wandeling ga ik met name in op de jeugd van Jan Wolkers, we zien de plekken waar Jan Wolkers' jeugd zich heeft afgespeeld en ik zal het een en ander vertellen over huizen, kerken en andere monumenten die een rol in zijn leven en in zijn boeken hebben gespeeld. Het verhaal zal niet chronologisch zijn.

Natuurlijk is Jan Wolkers een icoon voor Oegstgeest. (*als je iemand vertelt dat je uit Oegstgeest komt, dan hoor je steevast: "oh, Jan Wolkers, terug naar Oegstgeest!"*) In tal van zijn boeken grijpt hij terug op herinneringen aan Oegstgeest. Ik beperk me tot de titels:

Kort Amerikaans, Terug naar Oegstgeest en Gesponnen suiker.

Ik zal u relevante citaten uit deze werken voorlezen bij de gebouwen die een rol in zijn jeugd gespeeld hebben.

Jan Wolkers werd op 26 oktober 1925 geboren in Oegstgeest en overleed op 19 oktober 2007 op Texel. Hij was schilder, beeldhouwer en schrijver van tal van boeken: romans, essays, toneelstukken en gedichten.

1. **De Mauritskerk, thans Regenboogkerk** is in 1933 gebouwd door de gereformeerde Oegstgeester architect A.T. Kraan als gereformeerde kerk. Deze architect bouwde o.a. ook de Gevers-Deutz-Terwee school in 1928. Hij behoorde tot de school van het zakelijk expressionisme, dwz. Veel baksteen en een grote variatie in metselverbanden.

Jan Wolkers had duidelijk de pest aan dit gebouw en ik citeer uit *Terug naar Oegstgeest*: **Ineens zag ik dat stukje land weer tussen de populieren, waar ik altijd heen ging toen ik vijf was, waar ik vlinders en sprinkhanen ving, dat kleine paradijs waaruit ik ineens verdreven werd. Want op een ochtend waren er loopgraven gemaakt voor het fundament van de kerk. Er lagen stapels stenen en er was een door zand omdijkt verraderlijk stuk ongebluste kalk als een moeras waar je zomaar in weg kon zakken.**

Ik mocht niet meer naar die plek toe tot op die zondag dat het gebouw dat aan het met houtkrullen en Bijbelsnippers gevulde brein van een gelovig dorpsarchitect was ontsproten, werd ingewijd.

De gereformeerde dominee destijds was Ds. Jac. Eringa. Hij had de eerste steen gelegd en mocht de kerk inwijden. Deze dominee komt ook voor in het verhaal 'Dominee met strooien hoed' uit 'Gesponnen suiker'. *Jan was*

*in de duinen net geconfronteerd met een jongen die vieze spelletjes wilde en Jan was daarom weggerend, terug naar het strand waar zijn familie zat. Citaat: ...**(op het strand in Katwijk) ...Daar zat onze dominee. Zijn ogen waren gesloten in de schaduw van de rand van een platte, ronde strooien hoed die schuin naar voren op zijn hoofd stond.***

*De oudste zoon van de dominee, Jan Pier, zegt heel beeldend in zijn herinneringen aan zijn jeugd in Oegstgeest, het volgende over de familie Wolkers in deze kerk: **'De entree van de familie Wolkers in de gereformeerde kerk te Oegstgeest, waarvoor mijn vader de eerste steen legde, was elke zondag een eerste klas vertoning. Voorop vader Wolkers met opgedraaide knevel, als een generaal die zijn troep aanvoert. Dan moeder, klein, rond, vriendelijk, zich van haar bescheiden waardigheid bewust. Dan Tini, een mooie grote meid met een grijns van kijk-mij-eens en dan in volgorde van grootte de niet geringe rest met Riek, Han, Jannie en Annelies en natuurlijk Gerrit, die jong is overleden. Of Jan erbij was weet ik niet meer.***

Mijn vader was de dominee met de strooien hoed.

Wat dacht hij als hij de armoe en allure van de familie Wolkers, de aan hem toevertrouwde schapen aanschouwde?

2. De Rehoboth kapel in de Willem de Zwijgerlaan.

In 1886 vond er een kerkscheuring onder de protestanten plaats, de z.g.n. Doleantie waardoor ruim 10% van de hervormden zich aansloot bij de gereformeerden. Zo ook in Oegstgeest. Het duurde enige tijd voordat de gereformeerden een eigen kerk konden bouwen. Dat werd deze kleine kerk die in 1923 als eerste dominee Ds. Klaas Schilder had. Als pastorie werd het pand Wilhelminapark 23 betrokken. In deze kapel is Jan Wolkers gedoopt door Ds. Klaas Schilder. Deze dominee stichtte later de gereformeerde kerken artikel 31. (*denk ook aan de Ds. K. Schilderschool in Oegstgeest nu De Lichtwijzer*)

In het verhaal 'Schillerlocke' zegt Wolkers over deze kerk: **Het is, vooral bij sneeuwval, een lieflijk kerstplaatje waar het, onder het knusse rieten dak, veilig toeven moet zijn geweest voor het kuddeke des Heren tegen de verdorvenheden der wereld.**

3. De Deutzstraat. Dit is de straat waar Jan Wolkers, op nummer zeven, als derde kind van elf kinderen geboren is en de eerste 18 jaren van zijn jeugd heeft doorgebracht. (tot 1948, toen verhuisde het gezin naar het grote witte huis aan de Rhijngeesterstraatweg 60)

Hier dreef vader Wolkers een kruidenierszaak die aanvankelijk een deftige Delicatessenhandel was zoals beschreven in *Terug naar Oegstgeest*. Citaat:

Op de lichtgeel geverfde plank die van de etalage schuin naar de onderkant van de winkelruit liep, stond dan ook in groene letters: COMESTIBLES – DELICATESSEN - FIJNE VLEESWAREN. En als je het portiek inkwam, links, onderaan de kleine etalage: KOLONIALE WAREN.

Bij de komst van elk kind timmerde vader Wolkers weer een hokje erbij. De kinderen sliepen overal, in kasten, in de gang in twee lagen met een gordijn ervoor. Jan bewonderde de vindingrijkheid van zijn vader, maar zijn oudste broer riep dan smalend: ‘die ouwe heeft er weer een konijnenhok bij gebouwd.’

Achter het huis was een kleine tuin met een appelboom en daarachter liep een brandgang waar Jan als kind een keer in gevecht is geweest met de drie jaar oudere Frits Hotz (*later ook een bekende Oegstgeester schrijver*) die bij zijn grootouders aan de Geversstraat hoek Deutzstraat logeerde.

We passeren nu de voormalige christelijke Gevers-Deutz bewaarschool uit 1875. Ik vroeg me af of de Wolkers kinderen hier ook naar toe zijn geweest. Het was immers de enige christelijke bewaarschool en ook nog eens naast de deur, maar Onno Blom – en die kan het weten als biograaf van Wolkers – vertelde me dat moeder Wolkers liever zelf voor haar kroost zorgde en misschien zaten er kosten aan verbonden. Er zijn trouwens geen foto's uit die periode want moeder Wolkers heeft alle foto's uit die tijd uit schaamte verbrand.

4. We lopen nu de route die Jan Wolkers aflegde als zesjarige op weg naar de eerste klas van de lagere school.

Allereerst zien we rechts: het huidige Gemeentehuis, voorheen **Rhijngeest, een Sanatorium voor zenuwzieken**, later bekend als Jelgersmakliniek. Uit *Terug naar Oegstgeest*:

Als ik naar school liep kwam ik langs de zenuwinrichting die alleen maar door een smalle sloot van de straatweg was gescheiden. De hekken stonden dag en nacht open. Tussen de gladde hoge beukenstammen zag je het grote witte paviljoen, dat me aan een ansichtkaart uit Duitsland deed denken. Hier zaten, zei men, de beter gesitueerde patiënten.

Deze Leidse instelling op Oegstgeester grondgebied is gebouwd tussen 1900 en 1903 in chaletstijl met de uitstraling van een Zwitsers kuuroord.

Voor de ingang staat de glazen sculptuur van Jan Wolkers getiteld VROUWEN IN VERZET (1997) In de granieten sokkel is een lamp geplaatst waarmee het kunstwerk verlicht wordt. (Dit is de versie van 2000, de vorige werd vernield en stond aan de Abtspoelweg)

Ook in *Kort Amerikaans* komt Rhijngeest voor. **Eric van Poelgeest (de hoofdpersoon) hoort pianomuziek. Daarna hoorde hij door de pianomuziek heen vliegtuigen overkomen. Die zijn op weg om Keulen of Hamburg te bombarderen, dacht hij, of misschien wel de geboorteplaats van Beethoven. Daar slaat zijn bronzen standbeeld in scherven van de sokkel terwijl iemand hier vredig zijn muziek speelt.**

5. Villa Rhijngeest en de woning van de geneesheer-directeur.

Villa Rhijngeest, een rijksmonument, oorspronkelijk een hofstede uit de 17^e eeuw. In 1840 koopt Adriaan van Heteren Gevers (broer van Gevers van Endegeest) de hofstede. Hij laat het naar de huidige vorm verbouwen tot een landhuis in koloniale stijl en legt een parkbos aan in Engelse stijl met waterpartijen en het fameuze Drakenbruggetje. Na de aankoop van Rhijngeest door de gemeente Leiden wordt het huis rond 1900 in gebruik genomen als paviljoen der eerste klasse vrouwelijke patiënten. Sinds 1980 is het huis weer in particuliere handen.

6. **We lopen nu tussen twee gestichten, net als Jan Wolkers destijds naar school.** Over de Endegessterstraatweg. Vroeger was dit de Haagsche Straatweg, de enige verbinding tussen Den Haag en Haarlem en tenslotte naar Amsterdam. Een soort A44 dus.

En ik citeer uit *terug naar Oegstgeest*: **Even verderop aan de overkant achter een hoog hek, van boven afgezet met prikkeldraad, kreeg je wat gewoon HET GEKKENHUIS werd genoemd, waar de minder bedeeden zaten en waarvan mijn vader zei, dat als je arm was je zeker anders gek was dan wanneer je rijk was. En dat was ook zo.**

7. **De voormalige christelijke school.**

Deze school is als eerste christelijke (hervormde) lagere school in 1909 gesticht en bestond aanvankelijk uit twee lokalen met daarnaast een onderwijzerswoning. Het aantal leerlingen breidde zich uit en er volgden nog een aantal verbouwingen. In 1912 kwam er een verdieping op, in 1924 uitbreiding aan de achterkant, en tenslotte werden in de jaren 50 de ramen gemoderniseerd en vergroot. Pas in 1950 kreeg het de naam Julianaschool, maar toen was Jan Wolkers al lang weg. Op 1 september 1932 was er namelijk een christelijke school op gereformeerde grondslag

gekomen, de Leidse Houtschool. En nog voordat Jan de tweede klas doorlopen had werden hij en de andere Wolkers kinderen naar de Leidse Houtschool gestuurd. De school MET DEN BIJBEL, ook al gebouwd door architect A.T. Kraan.

Thans is dit een kantorengedouw.

In *Terug naar Oegstgeest* beschrijft hij deze school uitvoerig. De lieve juffrouw Vink (*Muis*) en die akelige juffrouw Hakkenberg (*Eggink*), ‘**een verminkte tor die, met aan haar linkerbeen een hoge zwarte schoen als een oud strijkijzer, door de klas hinkte**’. Ook had deze juffrouw de gewoonte om met haar knokkels hard tegen de hoofden van de leerlingen te slaan.

En hij vervolgt:

(plaatje laten zien van tegeltableau) **In het trappenhuis van de school waren tegels met symbolische afbeeldingen in Jugendstil van de industrie, de landbouw, de visserij en de veeteelt.**

Is hier sprake van dichterlijke vrijheid of laat zijn geheugen hem in de steek en verwacht hij de voorstellingen op de tegels wellicht met grote schoolplaten die destijds in vrijwel alle lagere scholen hingen?

Hier keren we om en gaan nu terug richting **Wilhelminapark**.

8. **Hotel Het Witte Huis**. Gebouwd in 1901. In 2010 werd het pand gesloopt, vloog halverwege de sloop ook nog eens in brand en is sindsdien in dezelfde stijl herbouwd t.b.v een zorgvilla van Nova Zembla Zorg.

Jan Wolkers verwijst naar dit hotel-restaurant in *Terug naar Oegstgeest* met de volgende woorden: **Op het terras van hotel Het Blauwe Huis hoorde ik van de ober dat juffrouw Hakkenberg pas een paar jaar geleden gestorven was. Hij had ook bij haar in de klas gezeten. Drie jaar voor mij. Toen ik met mijn knokkels tegen mijn hoofd sloeg, zei hij: ‘nou dat weten wij uit die tijd allemaal nog. Maar nu zijn die vuistjes voorgoed tot rust gekomen.’**

9. **Het Wilhelminapark**. (In de oorlog heette dit het Raadhuispark) Het WP was het eerste park dat Oegstgeest zou transformeren van boerendorp naar een chique forenzengemeente. In 1896 werd hiermee gestart, toen Oegstgeest nog maar 2000 inwoners telde. Het park werd aangelegd rondom een vijver of drinkplaats voor paarden halverwege de weg van Den Haag naar Haarlem. (Haagsche Straatweg) In diezelfde periode was men begonnen met de bouw van de psychiatrische klinieken van de universiteit van Leiden, bekend onder de naam Endegeest.

We lopen nu nog langs een paar panden die een rol gespeeld moeten hebben in de jeugd van Jan Wolkers.

Op nummer 27 was tijdens de oorlog een Duitse commandopost gevestigd.

Nummer 23 was de gereformeerde pastorie waar dominee Eringa met zijn gezin woonde en waar Jan of zijn broer Gerrit vaak de vooraf bestelde boodschappen in een grote rieten mand voorop de fiets, kwamen afleveren. *(Later, toen het gezin Wolkers in armoedige toestanden geraakt was, moest Jan met diezelfde fiets pannetjes eten bij kerkleden ophalen voor het gezin. Dit heeft hij als heel genant ervaren. E.e.a was door Ds. Eringa georganiseerd)*

Aan de overkant het Raadhuis van Jesse uit 1901. (later een aantal malen verbouwd en uitgebreid) Vanuit zijn dakraam in de Deutzstraat kon Jan Wolkers het uivormige torentje zien. *(zo beschrijft hij in een van zijn boeken)*

Jan wolkers was trouwens zeer gesteld op Ds. Eringa. In het Letterkundig Museum in Den Haag, bevindt zich een brief van mevrouw Eringa als dank voor het haar, door Jan Wolkers toegestuurde exemplaar van Terug naar Oegstgeest.

Nummer 15 is in 1901 gebouwd als burgemeesterswoning voor burgemeester Van Griethuysen die net als Wolkers een talrijk gezin had. In de oorlog fungeerde dit pand als distributiekantoor. Jan Wolkers heeft hier nog als jongste bediende gewerkt. Hij vulde er aanvraagformulieren in en op de achterzijde maakte hij vaak tekeningetjes. Uit *Terug naar Oegstgeest* het volgende:

Als de mensen het kantoor verlieten waren het geduldige modellen, want buiten gingen ze uitgebreid hun schoenenbon of toewijzing voor een fietsband aan een inspectie onderwerpen. Vooral teleurgestelde bezoekers en klagers over een afwijzing waren prachtig materiaal. Ze bekeken vaak argwanend de ramen waarbij ze prevelend hun lippen bewogen. Als de verwensingen en vervloeking en maar voor een klein gedeelte uitgekomen zouden zijn, was het distributiekantoor indertijd met man en muis in de grond gezakt.

Er is een groepsfoto van het personeel, gezeten op de treden bij de serre deuren achter het huis waar ook Jan Wolkers op staat. (zie ook digitaal fotoarchief)

Tenslotte nog één citaat, uit Kort Amerikaans over Oegstgeest:

De geest Gods zweeft hier over de wateren, dacht hij (Erik van Poelgeest). Endegeest waar de gekken opgesloten zitten in

dwangbuizen en gewatteerde toiletten. Daarachter Rhijngeest, waar de gekken van goeden huize verblijven en dat daarom zenuwinrichting wordt genoemd. Oegstgeest, waar ik ben geboren. Het is allemaal geest, het hangt als los zand aan elkaar.

10. Einde wandeling.

Wilt u meer weten over Jan Wolkers in Oegstgeest, dan kan ik u het boekje van Peter van Zonneveld aanraden. Ook met fietsroutes door Leiden en Oegstgeest met citaten uit zijn werk.